

IDEOLOŠKI OSNOVI ZAGREBAČKE FILOLOŠKE ŠKOLE 19. STOLJEĆA

(Primljeno za štampu u Filologiji na I. sjednici V. odjela od 26. I. 1956.)

1. Zagrebačka filološka škola 19. stoljeća ili, kako se ona sama nazivala, Zagrebačka škola sišla je s pozornice hrvatskoga kulturnog života devedesetih godina 19. stoljeća prilično neslavno. U sukobu dviju koncepcija o jeziku i pravopisu, koje su se ipak u bitnim elementima podudarale, u sukobu dakle Gajeve i Karadžićeve koncepcije vukovci su devedesetih godina iznijeli značajnu pobjedu: god. 1892. izlazi u Zagrebu po službenom nalogu »Hrvatski pravopis« dra. Ivana Broza, zasnovan na fonetskim principima Vuka Stefanovića Karadžića, a god. 1899. izlazi također u Zagrebu Maretićeva »Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika«, zasnovana u potpunosti na jeziku narodne književnosti i na jeziku Karadžića i Daničića. Time je zadan konačni udarac dotadašnjem hrvatskom etimološkom pravopisu i starim oblicima u jeziku hrvatske književnosti. Bilo je to vrijeme, kad su neke pravopisne i jezične osobine Zagrebačke škole nadiranjem štokavskog elementa u književnosti, nauci i javnom životu postale gotovo anahronizam. Nije stoga čudo, što su protivnici Zagrebačke škole u oštroj borbi za pobjedu svojih načela upotrebljavali na račun njezinih predstavnika i preoštire riječi zaboravivši pritom na značajne i upravo historijske zasluge Zagrebačke filološke škole ne samo za hrvatsku i srpsku književnost, nego i za bratstvo i jedinstvo južnoslavenskih naroda.

Zagrebačka filološka škola zasnovana je zapravo godine 1835. i 1836. u okviru t. zv. Ilirskog pokreta pod pokroviteljstvom i sa direktivama samog Ljudevita Gaja. Njezini stručni predstavnici i provoditelji bijahu najprije gramatičari Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić, a poslije njih Adolfo Veber Tkalčević, autor prve cjelovite sintakse našega jezika, leksikograf i terminolog Bogoslav Šulek i u mlađim danima Vatroslav Jagić. Zanimljiv je tu i poučan primjer baš Vatroslava Jagića, koji je ponajprije vatren zagovornik načela Zagrebačke škole, a već 1864. raz-

vija se u njezina odlučnog ispravljača, a donekle i protivnika. Svi ti značajni naši javni radnici imali su pred očima i u svom pravopisno-gramatičkom radu velik politički i nacionalni zadatak, kojemu su kadšto podređivali i jezična pitanja. Ili drugačije rečeno, njihove pravopisne i jezične formulacije trebale su im pomoći u ostvarivanju važnih kulturnih, političkih i nacionalnih zadataka. U štokavskom narječju oni su željeli ujediniti sve južnoslavenske narode, najprije dakako kulturno, pa su i jezičnu i pravopisnu problematiku rješavali tako, da u njihovu rješenju bude pristupačna ne samo za sve Hrvate i Srbe, nego i za Slovence i Bugare. Odatle neki stari, pa i umjetni elementi u njihovu pravopisu i jeziku, odatle i neka neslaganja i različne koncepcije Zagrebačke filološke škole i Vuka Stefanovića Karadžića. Zagrebačka filološka škola postigla je svojim nastojanjem velike uspjehe: ujediniła je u pravopisu i jeziku sve Hrvate, koji su dotada bili rascjepkani po pokrajinama i po govornima, udarila je temelj za jezično i pravopisno jedinstvo Hrvata i Srba i otvorila sjajne perspektive u budućnost. Osamdesetih i devedesetih godina kao da se sve to zaboravilo, pa vukovci zbog neznatnih pravopisnih i jezičnih razlika upućuju na njezinu adresu ne samo oštre prigovore, nego i uvrede, koje se teško mogu oprostiti. Tako na pr. u »Narodnim novinama« godine 1879., u br. 226.–235., Mirko Divković polemizira s Adolfom Veberom i doslovno veli za gramatike pisane po načelima Zagrebačke škole: »... da su naše gramatike nalik matematičkoj zadaći nevaljala učenika, koji sam radi svoj zadatak, a rezultat prepíše od dobroga, t. j. rezultat da je istinit, a put, kojim se do nj dolazi, da nije istinit.« A neki φ u zagrebačkom »Viencu« god. 1884., u 34. i 35. broju, u članku »Poraba nekih zamjenica i još nešto« predbacuje Zagrebačkoj školi čak separatizam ovim oštrim riječima: »U pristaša Zagrebačke škole čudna je zabrinjavanje od novijih oblika, pa vole biti i nerazumljivi nego da njih upotrebe; n. pr. pišu: noži su ga ranili, mj. nožima; najviše ako u takvu slučaju metnu kvačicu na i: i, nu u govoru? Zašto se nebi radje u takovu slučaju upotrebio noviji oblik? Ali to je Srbski! ... Za mnoge pak pristaše Zagrebačke škole može se misliti, kad bi bili u početku našega prepododa, u doba Gajevo, već odrasli ljudi, da bi bili od pukoga konservativisma postali magjaroni ljući od pokojnoga Jozzipovicha.«

Pišući godine 1924. o pravopisnim i jezičnim pogledima iliraca u knjizi »Život i rad Vuka Stefanovića Karadžića«, Ljubomir Stojanović tumači ih na str. 686. nedovoljnim poznavanjem stvari: »... jer što su Iliri tako radili, činili su to iz nedovoljnog poznavanja stvari, a ne što su hteli naročito stvarati nešto novo.« Pa i prof. Aleksandar Belić, ocjenjujući god. 1929. u »Narodnoj enciklopediji srpsko-hrvatsko-slovenačkoj« na str. 1043./IV. jezični rad predvodnika Zagrebačke škole Adolfa Vebera Tkalčevića, kaže za nj, da je bio »dugo vremena u Hrvatskoj zaštitnik svoga pravca u književnom jeziku: da gramatičari imaju pravo da utiču na utvrđivanje najpravičnijeg oblika književnog jezika«. I da spomenem samo još jednu ocjenu rada Zagrebačke škole u doba Veberovo i Kurelčevo, po kojem je do pravopisnih i jezičnih sporova dola-

zilo stoga, što se ljudi nisu mogli drugačije izživljavati. Slavko Ježić piše god. 1944. u »Hrvatskoj književnosti« na str. 232. ovo: »Kako se ljudi nisu mogli izživljavati na drugim područjima, to su se svom žestinom i ogorčenošću bacili na sitne pravopisno-jezične polemike, pa su se oko šestdesetih godina stvorile i dvie škole: zagrebačka ... i riečka ...«. Potpunosti radi valja spomenuti, da je isti pisac godine 1934. u »Ilirskoj antologiji« na str. 75. s puno priznanja ocijenio rad prvih iliraca: »Ilirski je pokret izvršio svoju historijsku ulogu: preporodio je hrvatski narod i osposobio ga za borbu o egzistenciju. Pravopis se uredio, jezik izgradio, razvila se književnost, organizirala se politička borba – stvorio se narodni ponos, samosvijest, ili, kako se onda reklo: probudila se *narodnost*.« Polemike, koje spominje Ježić u »Hrvatskoj književnosti«, vodio je tada Adolfo Veber braneći načela svojih prethodnika, iliraca, koja su dala tako povoljne rezultate, kako ih ocjenjuje Ježić u predgovoru spomenute »Ilirske antologije«.

Da li je tu zaista pred nama neznanje, separatizam, neki »svoj pravac«, pa i nemogućnost izživljavanja na drugim područjima? Ili možda nešto drugo, značajnije, načelnije, pa i veliko? Da bismo odgovorili na to pitanje, potrebno je prići samim izvorima, štampanim djelima predstavnika Zagrebačke filološke škole i čitavoj kulturnoj i političkoj atmosferi tadašnjeg vremena.

2. Situacija, u kojoj se Gaj 1835. i 1836. prihvatio pravopisno-jezičnih reformama bila je zaista vrlo nepovoljna. Istina, Vuk St. Karadžić izdao je već 1818. »Srpski rječnik«, zasnovan na ijekavskom govoru štokavskog narječja i na mjestu jata uveo pisanje *ije* u dugim slogovima (*riječ, dijete, mlijeko*) i pisanje *je* u kratkim slogovima (*djevojka, pjevati, zjenica*), uveo je i pisanje samoglasnoga *r* bez popratnih samoglasnika (*drvo, prst*), a u gen., dat., lok., instr. množine nove štokavske oblike (*ježēnā, ježenima; žēnū, ženama*), ali sve je to bilo razmjerno lako provesti na području štokavskoga narječja. Gaj je naprotiv trebao provesti jezično jedinstvo na području svih triju narječja, štokavskoga, kajkavskoga i čakavskoga, i na području ikavskoga govora, koji su svi imali prije toga i svoju književnost i svoje tradicije. Gaj je čak namjeravao i Slovence privesti u isto jezično kolo s ostalim južnim Slavenima, jer je za njega jezično pitanje bilo izrazito političko pitanje, čak jedno od osnovnih pitanja kulturnog i političkog programa njegova ilirskog kruga. U svojem Proglasu od 5. prosinca 1835. u »Danici« Gaj izričito kaže, da se sloga ilirskih pokrajina Koruške, Gorice, Istrije, Krainske, Štajerske, Horvatske, Slavonije, Dalmacije, Dubrovnika, Bosne, Crne Gore, Hercegovine, Srbije, Bulgarije i donje Ugarske ne može postići, »dokle se svaka struna posebi tudjemu skladnoglasju prilagadjā«. On je izričito protiv toga, da se čitavoj Iliriji nametne za književni jezik govor jednoga kraja: »Proč dakle sa svakim predsudom, prestanimo svaki za se, kano zli susēdi, samo na svoj mlin vodu vući, prestanimo misliti, da je samo *srb-ski*, ili samo *dalmatinski*, ili leštor *horvatski* ili pak leprav *krajnski* i t. d. pravo i jedino *ilirski* ... U Iliriji može samo jedan jezik pravi književni

biti, njega netražmo u jednom mjestu, ili u jednoj državi, nego u čeloj velikoj Iliriji.« Gaj tu ne govori kao filolog ili lingvist, nego kao političar. Da Gaj postupa taktički, s namjerom da zadovolji i privuče u književno kolo sve dijelove južnoslavenskih naroda, pokazuju i ove njegove misli, objavljene u članku »Pravopis« (»Danica«, 1835, br. 10.–12.): »Vsih dobrih domorodcev jedna jedina želja je, da se u staro-ilirskih državah stanujuči Slavenci vu književnom jeziku zjedine. Načine vendar, kojimi ovakovo zjedinjenje speljati bi se moglo, vnogovrstne snuju i svetuju. Nekoji štimažu, da bi potrebno bilo odmah jedno narečje poprijeti, i vsim ostalim narinitu, i med ovemi zvekšinum vsaki svojega sela reč vsim drugim predpostavlja. Drugi opet sude, da se ze vsih sada obstojećih i navadnih narečjih brže bolje jedan književni jezik skroji ili skuje. Prvim odgovarjamo: da knjižestvo nesme biti spodobno povodnji; a drugim, da nesme biti spodobno kovačiji; stalno uputjeni, da tak živa, kak pisana reč med naravske stvari spada, i da anda vu svem poleg narave obdelavati i ravnati se ima.« Gaj dakle ne će ni jezične poplave, a ni jezične krparije. Potpuno preuzimanje Karadžićeva fonetskog pravopisa i novoštokavskog ijekavskog govora činilo mu se u tadašnjoj situaciji kao poplava, koja ne bi dala željene rezultate.

Gaj je, kao što je poznato, uredio »ilirski« pravopis, no jezični kodi-fikator bio je štokavac Vjekoslav Babukić, autor prve gramatike novoga književnoga jezika, koja je pod nazivom »Osnova slovnice slavjanske narečja ilirskoga« izašla već 1836. u »Danici ilirskoj«, u br. 10.–15. Pobjajući izrijekom opravdanost novih imenskih oblika u množini i uvodeći za gen., dat., lok. i instr. množine stare oblike (*jelenah, jelenom, jelenih, jeleni*), Babukić to opravdava općim duhom slavjanskoga jezika i praksom starijih hrvatskih pisaca: »Mi moramo, ako neželimo tumarati po mraku, takova pravila iznajti, koja se sa obćinskim duhom slavjanskoga jezika sudaraju. Dokančanja *om* i *em* u 3. pad. višeb. odgovaraju obćinskomu pravilu slavjanskoga jezika; tako n. p. čitam u Katančića ... Kačića ... Vitezovića.« Pri odabiranju odlučuje dakle ne samo narodni, nego i dotadašnji književni jezik hrvatske književnosti. A potreba ilirske sloge diktira ilircima uvođenje znaka *ě* umjesto Karadžićevá *je* i *ije*. Babukić o tom jasno govori u spomenutoj »Osnovi« na str. 38.: »Naša naměra ovdě nije predpisavati ljudem zakone, kako imaju taj zabilěženi *ě* u obćem i prostom razgovoru izgovarati, nek' ga svaki izgovara kako mu drago; ali za volju sloge ilirske potrebno jest, da se u pismu jednako uvek *ě* piše.« Još je to jasnije i određenije rekao Antun Mažuranić, koji u svojm »Temeljima ilirskoga i latinskoga jezika« god. 1839. usvaja sva osnovna načela Babukićeva, a pisanje *ě* opravdava na str. 5. također ideološkim razlozima: »ě izgovara se kao *ie* ili *je*; n. p. *děte, věra*, čitaj: *diěte* ili *djete, viěra* ili *vjera*. Budući da se někoje slovke u našem jeziku u različnih stranah jako različno, t. j. ili kano *e*, ili kano *i*, ili kano *je*, ili pak kano *ije*, n. p. *dete, dite, djete, dijete*, izgovaraju; i budući da se svakomu svoj izgovor i pisanja način nada sve ostale dopada, niti tudjega prigerliti hoće: s toga nije bilo moguće drugačie u pismu sloge želěti,

nego da svaka strana malo popusti, i da se svi u tom sjedine, da se takve slovke u naprédak niti sa *e*, niti sa *i*, niti sa *je*, ali niti sa *ije*, nego nijednostrano a ipak najshodnie sa zabilježenim *ě* pisati imaju. Ovaj zabilježeni *ě* može svaki po volji na svoj način izgovarati, samo da se u pismo jednosličnost uvede ...« Dakle maksimalno računanje s osjetljivostima na svima stranama, samo da se postigne jezično i pravopisno jedinstvo.

Uvođenje etimološkog pravopisa umjesto Karadžićeva fonetskog brani Babukić u raspravi »Několiko rěčih o pravopisu« (Zagreb, 1846, str. 11.) potrebom lakše razumljivosti: »Trěba najviše paziti etimologiu, jer se njome razumljivost najbolje postiže«, a ideološki progovara možda najizražajnije u obrani starih pluralnih oblika u svojoj »Ilirskoj slovnici« (Zagreb, 1854, str. 183.), kad misli, da će se upravo njima najlakše postići književna sloga Hrvata, Srba i Slovenaca: »Osim gori spomenutih razlogah najpretežnii je onaj, što stari i pravilni oblik padežah uzdržaje uzaimno porazumljenje gornjih i doljnih Ilirah t. j. slovenskih i hěrvatsko-sěrbских plemenah (*kaj-, ča- i što- kavacah*).«

Dakako, sve su to Babukić i Mažuranić radili u najprisnijem dogovoru s Gajem, kako nam svjedoči Vatroslav Jagić (v. »Izabrane kraće spise« V. Jagića, Zagreb, 1948, str. 525.–531.) i njihov oštri protivnik Fran Kurelac, koji u knjizi »Recimo koju« (Karlovac, 1860, str. 122.) prigovara Babukiću, što se u gramatičkim pitanjima pokorava Gaju: »Iz toga se vidi, da je u naš republika književna jako zanosila na monarkiju, s tom dakako pohvalnom naměrom: da zaprěči anarkiju duhov in grammaticalibus.«

3. Odjek Gajevih pravopisnih i jezičnih reformama po hrvatskim i uopće jugoslavenskim krajevima pokazao je, da su Gajeva taktičnost i računanje s provincijalnim osjetljivostima bili zaista potrebni. Izuzevši oduševljene pristalice njegova kruga na Gajeve se reforme digla vrlo oštra vika sa svih strana. U samom Zagrebu izlazi već 1837. na njemačkom jeziku gramatika dotadašnjeg hrvatskog kajkavskog književnog jezika, što ju je napisao Ignjat Kristijanović (Grammatik der kroatischen Mundart), koji u predgovoru oštro osuđuje »zablude« i »drske napadaje« iliraca na hrvatski književni jezik, koji je narodu isto takva svetinja kao i vjera. No najneugodniji napadaji dolaze iz Dalmacije, gdje se 1844. u Zadru pokreće »Zora dalmatinska«, koja ne usvaja zagrebački pravopis, nego se drži dalmatinskog pravopisa iz 1821. (v. »Zora dalmatinska«. 1847, str. 11.), a priloge objavljuje pretežno ikavski uz manji broj ijekavskih priloga. Neobično su oštri bili napadaji »Zorinih« suradnika na zagrebački pravopis i ijekavski književni jezik. Dok se još »Zora« u prva dva godišta kolebala, u 40. broju III. godišta godine 1846. preuzima uredništvo Ante Kuzmanić i u »Pridgovoru« navješćuje, da »Zora dalmatinska« ostaje vjerna ikavštini: »A mi ćemo Dalmatinci pri našem starinskom I ostati, jedno što ga ište pridivka našega Lista, a drugo, što ono po nikako jezika nekvari, nego je onoliko staro koliko Ie, i od postanja plemena Slavjanskoga svedjer je donje od gornjih Slavjanah odlikovalo. Ta i dan današnji u samoj Rusiji ima deset tisućah tisućah (deset milijunah!)

ljudih, koji ono I kao i mi izgovaraju ... Neka Serblji i drugi pišu kako hoće, mi im to nezamiramo, ali opet želimo i prosimo, da nam ni oni nezamiraju, e inače bismo zaista dosta razgovora imali.« I već u 44. broju »Zore« istoga godišta gramatičar Šime Starčević napada oštro Gajev pravopis, »rogati verstopis«, »koi nitj je Pemski, ni Poljski aliti Čehski, ni Lehski, ni naš Ilirski«, te veli, da bi volio, da mu svi rukopisi pred očima u vatri izgore, »nego da polak spomenutoga rogatoga verstopisa na svitlo izajdu«. A u 45. broju počinju izlaziti »Poslanice ličke pastirice Stane Gledovich«, koje se nastavljaju iz broja u broj, a pune su neukusnih oštrica, koje postižu vrhunac u osporavanju prava ilircima, da svoja izdanja zovu narodnima i ilirskima, te im se nameće pogrdan naziv Sutlo-Savo-Dravci: »U Sutlosavodravju zamishljena Glumarnica, ako se kada uzidje, mogla bi se pravedno u Zagrebu *Zagrebačka*, ali *Sutlosavodravska*, dali nikad *Narodna*, oli *Ilirska* nazvati« (br. 47., str. 374.). I tako »Zora« ostaje pri ikavštini i starom dalmatinskom pravopisu.

S ilirskim pravopisom i književnim jezikom nije zadovoljan ni književnik Fran Kurelac na Rijeci. U težnji za arhaiziranjem književnog jezika i povezivanjem s ostalim slavenskim jezicima on stvara umjetni jezik, a pritom napada ilirce tako oštro, da im čak osporava pravo na narodno vodstvo i naziva ih zbog približavanja Karadžićevu jeziku »nazovi-Hrvatima, laži-Hrvatima, uskocima«, kao što pokazuje ovaj citat iz njegove knjige »Recimo koju« (Karlovac, 1860, str. 158.): »... er *nazovi-hrvatske* strane, duhom uskočkim bėsne, trkimice u tabor se srbski, još dalji od hrvatskoga, zaletiše, te srbišu kako umědu: halavo i traljavo. Najmanje poznavaju narečja slovenskoga: *pravi Hrvati* već zato ne, er je narečje malko se od njih odvrnilo i odherilo ...; *laži-Hrvati* ne, er je ničesa tako duboko iz uma ne meću nego ono, čto su bili.« I taj vođa Riječke filološke škole, koji nije osamljen, osporava Gaju priznanje, da nam je uzvisio književni jezik. »Nije ga uzvisio,« veli Kurelac u istoj knjizi na str. 135., »er se mi ni danas još k slavi stare nam knjige primakli nismo; er nam je pisarija loša, kako nikad ne biaše ...«

Ali ni s Karadžićem ilirci nisu bili mnogo bolje sreće. On je bio tako nezadovoljan ilirskim pravopisom, da se bavio mišlju, da sam reformira latinicu za potrebe hrvatskosrpskoga jezika. U polemici s Babukićem god. 1846. on doslovno veli: »Ja sam nova slova za latinsku bukvicu radi našijeh riječi već pripradio, samo da se izrežu i saliju; ali mi se sad valja nakaniti, da što napišem, u čemu ću ih pokazati i objaviti.« (Skupljeni gram. i polem. spisi Vuka St. Karadžića, Beograd 1896, III., str. 203.). I u svojoj poslanici Antj Kuzmaniću u Zadar 1847. veli, »da je bolje, pravije i pametnije pisati n. p. *dite*, *lipo*, *lin* ... nego li *děte* (ili *djete*), *lěpo* (ili *ljepo*), *lěn* (ili *ljen*)«, kako ilirci pišu (Skupljeni spisi, III, 305). Pa kad je Karadžić još izdao »Kovčezić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona« u Beču 1849. i na str. 23. priznao za Hrvate samo one, »koji mjesto *što* ili *šta* govore *ča*«, on je time znatno otežao napore iliraca za književno jedinstvo, kako pokazuje štampa tadašnjega vremena. Zbog svega toga ni »Književni dogovor« od 28. ožujka 1850., u kojem

su od pet točaka u četiri točke osuđena načela Zagrebačke filološke škole, nije mogao postići brz uspjeh. Tako su ga i same Gajeve »Narodne novine« u 76. br. godine 1850. popratile s priličnom rezervom: »Vrieme će naskoro pokazati jeda li je ovaj priedlog praktičan i vodi li u današnjem našem položaju k' ožudjenoj slozi i jednakosti, ili pako naprotiv k još većemu ciepanju i književnom razdoru.« Upravo ova posljednja misao karakterizira pravopisna i jezična nastojanja ilirskoga kruga. Stoga i poslije Književnog dogovora ostaje sve, kao što je bilo i prije.

Sva ta ilirska načela brane njihovi sljedbenici: Veber, Jagić i Šulek pedesetih i šezdesetih godina. U članku »Quomodo scribamus nos?«, koji je izašao u Narodnim novinama god. 1859., u br. 37.–39., Vatroslav Jagić brani načela Zagrebačke škole ovim zanosnim riječima: »Jer kako kod nas još uvijek stvari stoje, vërlo griëši proti napredku našeg mladjahnoga čeda, i naraštaj mu prieči u mjesto da ga uzgaja svatko, ko god bez nužde i to kod sitnarijah, da se upravo tako izrazimo, neslogu uzmaža i širi ondie, gdie prava jedinstva jošte nikad nije bilo ... Moleć svakoga, komu je do našeg napredka štogod stalo, da osobito one rieči gospodina V(ebera) uvaži, gdie se kaže, naš je cilj i svërha naša, da dobijemo jedan jezik književni ...«. A pri tome su predstavnici Zagrebačke škole postepeno popuštali i mijenjali neke pravopisne osobine, na pr. *ě* u *ie*, *èr*, *âr* u *r*, ali uvijek s istim obrazloženjem. Tako Bogoslav Šulek u 1. br. »Nevena« godine 1854. u članku »Zašto odbacujemo *e* pred *r*-om u riečih *krv* itd.?« zagovara izbacivanje samogl. *e* upravo potrebnom sloge: »Nadalje kažu protivnici, da sloga ište da pišemo svi *e* pred *r*-om; a mi kažemo, da sloga zahtieva upravo da ga izbacimo, jer će onda u ovom pogledu sloga zavladata ne samo kod pisaca služećih se abecedom, nego upravo kod svih jugoslavenskih književnikah, buduć da onako pišu svi Srbliji i znamenita većina hrvatskih književnikah.« A Veber Tkalčević je branio osnovna načela Zagrebačke škole istim argumentima u zagrebačkom »Viencu« čak g. 1884. u članku »Brus jezika ili zagrebačka škola«: »Zagrebačka je škola imala zadatak, da kajkavce i čakavce privede u kolo štokavaca, kako bi se razširilo književno polje ... Pošto je to tako liepo pošlo za rukom, nesmije zagrebačka škola, razboritim načinom, obustaviti svoje spasonosne radnje, jer joj je još književno ujediniti barem Slovence, među kojimi se upravo sada pojavljuju znameniti učenjaci, težeći za istim ciljem, koji će se sjegurnije postići zagrebačkom, nego li Daničićevom školom.«

Poslije bujnog cvata slovenske književnosti s Prešernom, Levstikom i dr. bio je to sada već, osobito što se tiče Slovenaca, grubi anahronizam. To je prvi realno osjetio Vatroslav Jagić, pa je već 1864. podvrgao znanstvenoj kritici zagrebački pravopis u »Književniku« opširnim člankom »Naš pravopis«. U njemu se Jagić izjašnjava protiv samoglasnika *ě* i *â* ispred samoglasnog *r*, protiv nastavka *-ah* u gen. množine, za *ie* i *je* mjesto *ě*, za *ć* mjesto *tj*, ali i za blagu etimologiju, obrazlažući to nereálnošću snova o književnom jedinstvu i sa Slovencima: »Čim su dakle u nas nestala ona vremena, kada bezazleno snivasmo o nekom umjetnim

načinom sagradjenom jeziku, koji bi, sastavljen iz svakojakih i svačijih ingredijencija, ugadjao svemu jugu, (nekoji, u kojih bijaše više esprit-a. priokupiše još i sjever!); čim dan današnji, neuspjehom poučeni, shvaćamo, da jedina unutarnja snaga valjana i na temelju podpune sloge medju Hrvatima i Srbima razvijene narodne knjige može pritegnuti iztok i zapad: bilo bi, osvjedočen sam, suvišno oduže zagovaranje i zaštićivanje onoga, što si dan za danom sve dalje put krči, onoga, što se osniva na sasvim naravskom načelu ...«. Iz krila dakle Zagrebačke škole izlazi naučna i ideološka kritika, koja doduše ne će pobijediti odmah, ali će znatno utrti put realističkoj reviziji njezinih pravopisnih i jezičnih načela.

4. Na sve navedene kritike i napadaje predstavnici Zagrebačke škole odgovaraju blago i obzirno, da nikoga posve ne odbiju od jedinstva. Poučan je u tom pogledu nepotpisani polemički članak »Naš pravopis i Zora dalmatinska«, koji je izašao u »Kolu« 1847. (str. 85.–93.), a autor mu je vjerojatno Vj. Babukić. Pošto je prikazao suštinu spora između Zagreba i Zadra, pisac upravlja usrdnu molbu »Zori«, da pristupi u jedinstveno kolo: »Bratjo Dalmatinci! Kud će suza već na oko? Čujte iskrenu reč jednog po rodu Vam i kârvi brata! Čujte reč, u koju pristaju hiljade glavah jedne iste misli! Duh našeg vjeka jest duh probudjenja narodnosti, duh sjedinjenja srodnih silah i teženjâh, u kojih se god one pokrajinah našle i pojavile. U tom duhu stoji tvârda naša vjera. Za taj pravac zanesla nas je sveta ljubav ... Taj isti duh zavladao je i u Ljubljani i Biogradu, u Bratislavu (Požunu) i na Zlatnom Pragu ... Pa šta ćete sad, kuda li? Kud drugud već opet u bratsko kolo ... Hoće se slušajući ostalu svoju srodnu bratju Sârblje, Hârvate i Slovence, da se složite s njima kao s većinom u pravopisu i književnom (koliko bude od potrebe) jeziku. Ako to učinite, blago si i nama i Vama! Neuzhajate li, bratjo, za bratsku reč, a Vi u Boga našli! zašto nama ćete odséci jedan parst, a sebi desnicu ruku.« Tako je i Veber odgovorio na spomenute oštre i uvredljive Kurelčeve napadaje godine 1862. raspravom »Brus jezika« razborito, argumentirano, bez uvreda, otmjeno i s neprikrivenim poštovanjem protivnika. I Šulekov odgovor Karadžiću »Srbi i Hrvatima« u »Nevenu« 1856. upravo je obrazac razboritosti, argumentiranosti, širokogrudnosti i težnje za bratskom pravednom slogom. Polemizirajući s jezičnim shvaćanjima Karadžićevim, Veber kao predstavnik Zagrebačke škole odaje svako poštovanje Karadžićevim zaslugama, »skida kapu pred Vukom«, ali ističe, da Karadžić ne može biti jedini i vječit uzor. »Nu piše li Vuk najizvrstnije za sve vjekove, je li bio tako filologički izobražen, da se njegov jezik može uzeti za alfu i omegu sve izvrstnosti našega jezika?« postavlja on jednom retoričko pitanje (»Djela A. Vebera«, III, 294), a drugi put opet ističe: »Naš književni jezik nije prihvatio načela, da je samo ono hrvatski dobro, što je u Vuku, mi smo unj gdješto primili i kajkavskih i čakavskih elemenata, osobito riečih, premda nam je jezgra štokavska.« (»Djela A. V.,« III, 75).

Eto taj obzir i na kajkavce i na čakavce, ne samo na Hrvate, nego i na Srbe i na Slovence diktirao je predstavnicima Zagrebačke filološke

škole, da postavljaju onakva pravopisna i jezična rješenja. Računajući s osjetljivostima na svima stranama ilirci uzimaju ijekavski govor štokavskoga narječja, no zadržavaju starije oblike radi kajkavaca, čakavaca, Slovenaca i književne tradicije, zadržavaju etimologičnost i neke tradicionalnosti starijega pravopisa, a pronalaze i srednja rješenja, na pr. ono s *ě*, samo zato, da se sve to što lakše primi na svima stranama. Tako dakako u potpunosti ne zadovoljavaju ni Dalmatince ni Karadžića ni Riječane, a ni neke pristalice kajkavskoga književnog jezika, ali i ne prekidaju svaku vezu ni s kojom stranom. Pritom je upravo karakterističan slučaj s »Književnim dogovorom« godine 1850. Gajevi ga ljudi potpisuju, Gaj ga objavljuje u »Narodnim novinama« s izvjesnom rezervom, ali ga odmah ne primjenjuje u praksi. Kad se iz današnje perspektive gleda sva ona pravopisna i jezična razrožnost u 19. stoljeću, čini se, da je takav postepen i taktičan način provođenja pravopisnih i jezičnih pitanja jedini mogao dovesti do konačnog uspjeha. Samo je tako bilo moguće, da je sam Ante Kuzmanić u 1. broju »Zore dalmatinske« 1. siječnja 1849. napustio dalmatinski »verstopis« i preuzeo Gajev pravopis. s vrlo kratkim obrazloženjem: »deržeći da današnja sloga slavjanska nije prazna rič«. Na taj je način Zagrebačka škola zapravo pripremila put završnom činu Broza i Maretića devedesetih godina. Svoj historijski zadatak, sveden dakako na realističku mjeru, ona je časno izvršila i zbog toga joj treba odati puno priznanje. Vodila ju je pritom velika ideja sjedinjavanja, za nju je pravopisno i jezično pitanje bilo političko pitanje, i to vrlo važno političko pitanje, pa njezini pogledi nisu bili pogledi jednoga pojedinca, nego čitavoga skupa. Ideološki su dakle bili osnovi njezinih načela, namjerni, svijesni, taktični, tolerantni, zajednički, pa s toga gledišta treba prosuđivati njezine uspjehe i djelomične neuspjehe. Neke su pojedinosti njihova naučavanja doživjele s vremenom svoju korekturu, neke su se nametnule tek u novije vrijeme, premda su se tada nekima činile bogohulne, kao na pr. Veberove misli o posebnom pravu književnog jezika i o leksičkom odabiranju i iz dijalekata, no sve to nije toliko važno, kao što je važna činjenica, da je Zagrebačka filološka škola zaista ostvarila pravopisno i jezično jedinstvo svih Hrvata i utrla zdrave putove za takvo jedinstvo i Hrvata i Srba potkraj 19. stoljeća.

SUMMARY

Basing his arguments on data taken from the works of grammarians of the 19th century Zagreb School of Philology the author lays stress on the ideological nature of the fundamental views on literary language in the days of the Croatian Renaissance. The leader of the Illyrian Movement Ljudevit Gaj as well as his followers and grammarians Vjekoslav Babukić, Ante Mažuranić, Adolfo Veber Tkalčević and, at first, also Vatroslav Jagić decided upon a type of literary language which could

be acceptable not only to all the Croats but also to the Serbs, Slovenes and even to the Bulgarians. Consequently they retained in their literary language, which was based upon the »štokavian« speech of the people, some older forms and ortographic usages. They also introduced some uniform solutions of their own in order to facilitate the achievement of their primary aim. When in the second half of the 19th century it became clear that a common literary language for all the Southern Slavs was in fact a utopia, the representatives of the Zagreb School of Philology abandoned gradually their conception of such a language, and so in the nineties of the 19th century a literary language was formed on a purely »neo-štokavian« basis.